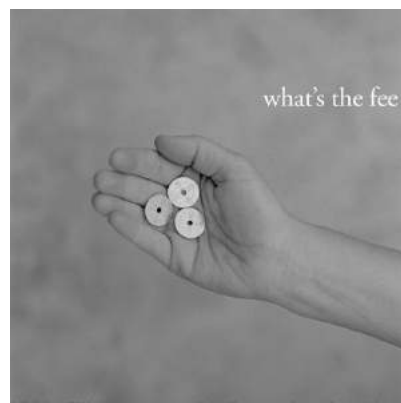

UTSTILLINGSØKONOMIEN

Kunstnerorganisasjonene Norske Billedkunstnere, Norske Kunsthåndverkere og Forbundet Frie Fotografer har i lang tid arbeidet for å styrke kunstnerens utstillingsøkonomi. Kunstnerne får i svært liten grad betalt for produksjonen og visningen av samtidskunstutstillinger i statlig støttede visningssteder – et tilbud til publikum over hele landet.

Vi har arbeidet for en stor reform med utstillingshonorar siden 2008. Fra 2015 har vi hatt fokus på kartlegging og modernisering av utstillingsvederlagsordningen. Vi vil i dette notatet redegjøre for hovedlinjene i arbeidet vårt og den prinsipielle tenkingen som ligger til grunn.

A K Dolven sitt kunstneriske bidrag til kampanjen #utstillingsavtalen.

VÅRT MÅL: EN HISTORISK REFORM

Reformen har potensiale til gi langt sunnere mekanismer i kunstfeltet, og vil kunne endre statusen til kunstnerens skapende arbeid og bidrag til det offentlige kulturtilbudet. Vi vil utfordre holdningene i feltet om at det er akseptabelt at kunstnere arbeider gratis for institusjonene.

Vårt mål er å få til den største reformen på det visuelle feltet siden 70-tallet, en satsning som blir stående i historien som en milepæl for kunstnerens vilkår i deres mest sentrale arbeid – å skape utstillinger for et publikum.

En grunnleggende forutsetning for vårt arbeid med utstillingsøkonomireformen er at den finansieres med friske midler. Bevilgningene må være av en størrelsesorden som står i forhold til kunstnerens faktiske arbeidsinnsats og omfanget av den kunsten som vises for publikum.

EN TREDELT MODELL

Vi har utarbeidet en tredelt modell for å synliggjøre prinsippene som bør ligge til grunn for kompensasjonen til kunstnerne for produksjon og visning av billedkunst og kunsthåndverk.

I. UTSTILLINGSHONORAR

Honorar til kunstner som kompensasjon for kunstnerens arbeid i forbindelse med utstilling av kunstnerens verk. Honoraret skal dekke kunstners arbeid med administrasjon, nyproduksjon og tilrettelegging av verk, samt øvrig arbeid knyttet til utstillingen.

II. UTSTILLINGSVEDERLAG

Utstillingsvederlaget er en godtgjøring til billedkunstnere og kunsthåndverkere for framvisning av verk i kunstnerens eie, samt en kompensasjon for at kunstneren ikke selv kan disponere verket i utstillingsperioden.

III. PRODUKSJONSMIDLER

For verksproduksjon: materialkostnader og tilvirkningskostnader for fremstilling av verk (herunder kostnader til underleverandører/innleid hjelp), heri ikke inkludert honorar for kunstnerens arbeid med produksjonen.

De tre delene har ulike begrunnelse og vil være aktuelle på ulike tidspunkt i syklusen til et kunstverk. Honorar og produksjonsmidler skal kunstneren primært få i forbindelse med nyproduksjon av verk, men skal også avtales for eksisterende verk som krever arbeid/tilrettelegging fra kunstnerens side. Vederlaget skal kunstneren motta hver gang et verk stilles ut. Slik er det også for komponistene, som kan få honorar for bestillingsverk og deretter fremføringsvederlag hver gang verket spilles. Vederlaget har dermed potensiale til å gi kunstnerne tilleggsinntekter langt fremover i tid, så lenge det er interesse for å vise verket for publikum og verket fremdeles er i kunstnerens eie.

FORVALTNING AV HONORAR, VEDERLAG OG PRODUKSJONSMIDLER

Vi mener forvaltningen av de tre delene bør differensieres. Det er både naturlig og nødvendig at kunstner kan føre individuelle forhandlinger med visningsstedet om honorarbetingelser og produksjonskostnader. Det er partene, dvs. kunstner og utstillingssted, som har kunnskap om de praktiske realitetene i produksjonen, og som dermed har grunnlag for å komme frem til en rimelig avtale om honorering av kunstners arbeid og fordeling av produksjonskostnader seg imellom. Det er i tillegg bare partene som har anledning til å tilpasse omfanget av produksjonen til økonomien.

Det samme er ikke tilfellet for utstillingsvederlaget. Dette er et individuelt vederlag som kunstnere har rett til når de stiller ut i statlig støttede institusjoner. Vederlaget er basert på kunstnerens opphavsrett og er nærmere regulert i en egen avtale mellom staten og kunstnerorganisasjonene. Vi mener det er naturlig at vederlaget kanaliseres gjennom en forvaltningsorganisasjon som har kompetanse til å beregne og utbetale vederlag individuelt, og som kan sikre at kunstnerne får det de har krav på etter avtalen. Denne modellen følger en etablert praksis i kulturfeltet hvor forvaltningsorganisasjoner håndterer individuelle vederlag.

ØKONOMIEN I VISNINGSTEDENE 2014-19

Vi har kartlagt utviklingen i bevilgningene til museer og andre statlig støttede visningssteder for billedkunst og kunsthåndverk. Tallene viser en markant vekst i årene 2014–19. Våre beregninger viser at det statlige driftstilskuddet nå utgjør over 800 mill. – en vekst på om lag 58 % siden 2014.¹

Det er imidlertid her viktig å poengtere at Nasjonalmuseet i denne perioden fikk en bevilgningsøkning på 230 millioner, hvilket utgjør over 3/4 av denne veksten. Det er derfor fremdeles en rekke visningssteder – særlig de mindre – som fremdeles har svært stramme rammevilkår.

Utstillende kunstnerne får anslagsvis 20 mill. gjennom utstillingsvederlag og pilotprosjekt for utstillingshonorar. Dette utgjør kun 2,3 % av den samlede bevilgningen. Det betyr at betaling til kunstnerne som skaper innhold i disse institusjonene fremdeles bare utgjør en brøkdel av institusjonsøkonomien.²

¹ Sammenslåingen av museer har gjort det vanskelig/umulig å fastslå bevilgningsnivåer innen det visuelle kunstfeltet nøyaktig. Vi har aggregert estimater ut fra bevilgningstall i statsbudsjett 2009, som var det siste året hvor alle kunstmuseer hadde en separat bevilgning. Deretter har vi lagt på 2,5 % årlig regulering for lønns- og prisvekst. Vi mener dette gir et nøkternt estimat. Estimaten gjelder seks museer av totalt 53 visningssteder.

² Det foreligger ingen offisiell oversikt fra statlig hold over hvor mye som utbetales fra visningsstedene til kunstnerne, så vi har valgt å gå ut fra kjente størrelser: utstillingshonorar gjennom statsbudsjett og utstillingsvederlagsberegninger fra Kunst i tall.

UTSTILLINGSHONORAR

«Kunstnerne på det visuelle feltet er ikke ansatt ved institusjonene, og kunstinstitusjonene har relativt små midler til innkjøp av kunst. Utvalget mener at forslaget om utstillingshonorar, sammen med en styrking av produksjonsmidlene i institusjonene, kan ha potensial til å jevne ut noe av den skjevheten som i dag eksisterer mellom kunstnere i det visuelle kunstfeltet og andre kunstnergrupper.»

– Sitat fra Engerutvalget i Kulturutredningen 2014, mars 2013 (NOU 2013:4)

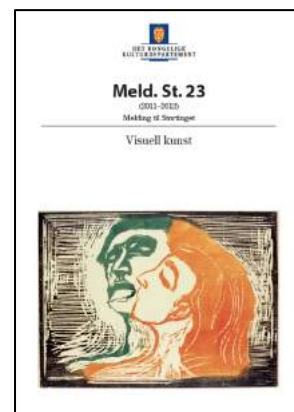
«Reformen for utstillingshonorar har potensiale til å rette opp den strukturelle skjevheten i den statlige finansieringen av institusjoner på det visuelle kunstfeltet versus de utøvende kunstfeltene, hvor honorarer for kunstnerens arbeid er del av driftsbevilgningene. Reformen har potensiale til å endre praksis i hele det visuelle kunstfeltet, hvor betaling for kunstnerisk arbeid kan bli den nye normen og dermed flere kunstnerne kan leve av det de skaper. Forutsetningen for at utstillingshonoraret blir en vellykket reform, som faktisk endrer arbeids- og lønnsvilkårene til billedkunstnere og kunsthåndverkere som stiller ut ved statlige visningsarenaer, er at satsningen følges opp med en betydelig mengde friske midler fra statens side.»

– Sitat fra notat fra referansegruppen til evalueringen av pilotprosjekt utstillingshonorar, mars 2018³

MILEPÆLER:

Arbeidet med reformen er nå inne i sitt 11. år:

- 2008: Kunstnerorganisasjonene starter opp arbeidet med reformen.
- 2012: Utstillingshonoraret blir for første gang fremmet fra myndighetshold i Stortingsmeldingen for visuell kunst.
- 2013: Utstillingshonoraret blir omtalt som et sentralt virkemiddel i Kulturutredningen (NOU 2013:4). Stoltenberg II-regjeringen foreslår en bevilgning på 2 mill. til et pilotprosjekt for oppstart i 2014 (opprettet av Solberg-regjeringen).
- 2014: Statsråd Widvey nedsetter en referansegruppe med representanter fra fagorganisasjonene og visningsstedene.⁴
- 2015: Kunstnerøkonomiutredningen omtaler utstillingshonoraret som et godt tiltak. Rammene til pilotprosjektet blir utvidet til 4 mill.
- 2016: Rammene til pilotprosjektet blir utvidet til 6 mill.
- 2018: Evaluering av pilotprosjektet, med til sammen 24 deltakende visningssteder.
- 2019: Bevilgning på 6 mill videreføres, men ordningen er enda ikke utvidet eller gjort permanent.

VIRKNINGER AV EN PERMANENT OG FULLFINANSIERT ORDNING

I det fagpolitiske arbeidet med reformen, har vi formulert kjerneprinsipper og mulige virkninger.

KJERNEPRINSIPPENE FOR REFORMEN

1. Utstillinger av samtidskunst i statlig støttede visningssteder gir publikum viktige opplevelser, erfaringer og erkjennelser. Disse utstillingene er i liten eller ingen grad salgsarenaer.
2. Kunstnere som stiller ut i statlig støttede visningsarenaer skal honoreres for sitt arbeid, lik kunstnere på de utøvende kunstfeltene. Utstillingshonorar er ikke en støtteordning, men betaling for det arbeidet kunstnerne bidrar med i institusjonene.
3. Museene/visningsstedene forplikter seg til honorarbetaling ved inngåelse av kontrakt med kunstneren. Ordningen finansieres med friske midler.

³ Notatet kan nedlastes her (12.3.18): <https://norskekunsthåndverkere.no/om-norske-kunsthåndverkere/presserom/politiske-dokumenter>

⁴ Referansegruppen består av styrelederne i NBK og NK, samt lederne i Sørlandets Kunstmuseum og Nordnorsk kunstnersenter.

- **Regionalisering:** Visningsstedene er spredd over hele landet, fra Sørlandets Kunstmuseum i sør til Tromsø Kunstforening i nord. Utstillingshonoraret sikrer en automatisk spredning av statlige midler. Innføring av en permanent ordning vil tjene som et godt forbilde for en liknende ordning for visningssteder som får sin finansiering fra fylke/region og kommune.
- **Maktspredning:** Kunstinstitusjonen fastsetter eget utstillingsprogram basert på kunstfaglig skjønn i institusjonen. Dette gir maksimal spredning av den definisjonsmakten disse midlene gir.
- **Bedre næringsvilkår:** Når kunstnerne får rimelig betalt for det de skaper og faktisk leverer til samfunnet og til publikum blir de i bedre stand til å leve av egen virksomhet.
- **Profesjonalisering:** Utstillingshonoraret vil bidra til et godt samarbeidsforhold mellom visningssted og kunstner, og en profesjonalisering av bestiller- og utførerforholdet mellom de to partene. Utstillingsvirksomheten blir finansiert direkte som følge av utstillingsoppdraget.
- **Mangfold:** Mangfold sikres gjennom utstillingsprogrammene og institusjonenes ulike profiler og fokus. Ulike arenaer etterspør ulike kunstuttrykk. Økte muligheter til å leve av kunstnerisk virke vil høyne statusen for yrkesgruppen og bidra til økt bredde i rekrutteringen til yrket. Større mangfold i kunstneriske ytringer gir publikum mer å velge i og økt opplevelse av gjenkjennelse og tilhørighet.
- **Kvalitet:** Mer forutsigbare vilkår for kunstneren gir bedre forutsetning for kvalitet og fordypning i det skapende arbeidet, heller enn den usikkerhet og spredte fokus som følger av å måtte søke ulike støtteordninger og ta andre jobber for å finansiere utstillingsproduksjonen. For visningsstedenes del, vil bedre betingelser for kunstnerne gjøre de statlige arenaene mer attraktive som visningsarenaer, noe som vil resultere i mer interessante og kvalitativt bedre utstillingsprogrammer.

PILOTPROSJEKTET 2014–2018

Referansegruppen gav anbefalinger for gjennomføringen av pilotprosjektet, som i stor grad ble fulgt av Kulturdepartementet. Midlene ble øremerket og forvaltet av institusjonene uten regulering av sentrale satser. Prosjektet fastsatte en struktur for honoraret. Til sammen deltok 24 institusjoner.

STRUKTUR FOR UTSTILLINGSHONORARET

1. Grunnhonorar: Bidrag til kunstnerens løpende og ikke-fakturérbare kostnader, herunder f.eks. administrasjon, kontorhold og atelierleie.
2. Verksproduksjon/tilrettelegging: Kunstners arbeid med idéutvikling, verksproduksjon, emballering/frakt o.l. For eksisterende verk: tilrettelegging og tilpasninger, frakt o.l.
3. Montering/nedmontering: Kunstners arbeid på utstillingsstedet, eks. montering (herunder teknisk tilrettelegging) og ev. nedrigging.
4. Informasjons/formidlingsrelatert arbeid: Kunstners arbeid med f.eks. katalog, bildemateriale, tekster, deltakelse på åpning og pressevisninger, formidling, kunstnerpresentasjon, pedagogisk arbeid, tilrettelegging for DKS.

EVALUERING 2017–18

Kulturdepartementet arrangerte høsten 2017 en rundebordskonferanse hvor alle 24 deltakende visningssteder ble invitert. Erfaringene var overveiende positive. Innspill fra dette møtet, samt skriftlige innspill og rapporter ble gjennomgått av referansegruppen. Følgende er utdrag av gruppens anbefalinger:

- Det er hensiktsmessig at de institusjonene som omfattes av en forpliktende og permanent ordning for utstillingshonorar har en driftsmodell og statlig driftsstøtte av varig karakter (om lag 53 institusjoner).
- Midlene må fordeles i forhold til faktisk aktivitet med samtidskunstutstillinger. Vi anbefaler at søknad om utstillingshonorar integreres i eller samordnes med visningsstedenes årlige søknad om driftsmidler, slik at vi får en mest mulig effektiv forvaltning.

- Bevilgningsrammen bør være stabil over tid, slik at alle parter kan agere med en trygghet om at honorarmidlene ikke plutselig blir inndratt eller kraftig redusert uten forvarsel. Det er avgjørende at midlene tildeles i god tid før utstillingen.
- Et sterkt funn var at visningsstedene ønsker en øremerket bevilgning og en enkel, separat rapportering over flere år. Det er også helt avgjørende at ordningen er transparent.
- Det bør vurderes å utarbeide veiledende time-, dag-, og ukesatser, som verdifull støtte i beregningen av og forhandlingene om et rimelig honorarnivå sett i forhold til forventet arbeidsmengde.

UTSTILLINGSVEDERLAG

Det er et godt og viktig prinsipp at kunstnerne får betalt vederlag for utlån av verk i eget eie og for visningen til publikum. Avtalen mellom staten og kunstnerorganisasjonene om utstillingsvederlag er den eneste ordningen som sikrer kunstnerne forutsigbar betaling for utstillinger, noe som er svært verdifullt i et kunstfelt preget av usikre og svingende inntekter. En så sentral ordning i det visuelle kunstfeltet er det derfor essensielt for oss å forsvare, bl.a. ved å sørge for at den er tilpasset dagens virkelighet.

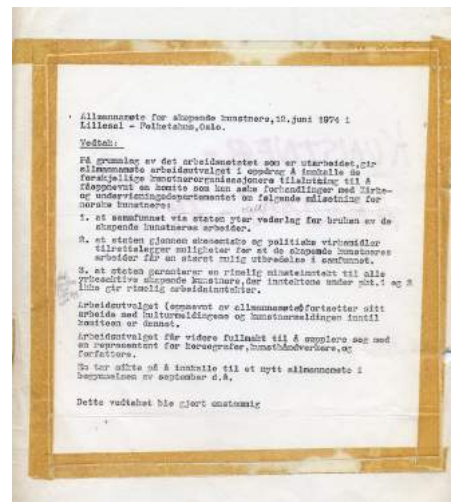
KJERNEPRINSIPPER FOR MODERNISERINGEN

1. Kunstnerne må få det vederlaget avtalen gir dem rett til
2. Vederlaget må fordeles rettferdig, uavhengig av alder, kjønn og kunstform
3. Avtalen må være tilpasset nye kunstformer og kunstnerpraksiser
4. Ordningen må være transparent

MILEPÆLER:

Avtalen er nå i sitt 41. år:

- 1974: Kunstneraksjonens trepunkts krav, hvor det første kravet var «at samfunnet via staten yter reelt vederlag for bruk av de skapende kunstneres arbeider».
- 1978: Staten og kunstnerorganisasjonene inngår avtale om utstillingsvederlag.
- 2015: NBK, NK og FFF starter moderniseringsarbeidet og forankrer overordnet strategi og innhenter fullmakter på sine respektive landsmøter.
- 2015–16: Kunstnerorganisasjonene gjennomfører omfattende kartlegginger i samarbeid med BONO. De faste vederlags-satsene i kunstnerstyrte visningssteder beregnes på nytt.
- 2017–18: Forhandlinger mellom kunstnerorganisasjonene og Kulturdepartementet, som foreløpig ikke har ført frem. Avtalen videreføres inntil videre i opprinnelig form.

Fotografiet er hentet fra Marianne Heiers installasjon *A Historical Opportunity*.

KARTLEGGING AV PRAKTISERING AV AVTALEN

For å forberede reforhandling av avtalen og få et godt kunnskapsgrunnlag for arbeidet med en ny modell, kartla vi i 2015–2016 hvordan avtalen praktiseres. Dette arbeidet tok utgangspunkt i følgende:

- Komplett oversikt over utstillinger med statlig støtte i 2013–14 .
- Visningsstedenes praktisering av avtalen: kunstnerstyrte, kunsthaller og museer, samt NBKs Høstutstillingen og NKs Årsutstillingen.

HOVEDFUNN FRA KARTLEGGINGEN

- Det mest oppsiktsvekkende funnet var at utstillingsvederlaget som utbetales til kunstnerne kun utgjør om lag en tredjedel av det vederlaget faktisk skulle ha utgjort. Det betyr at kunstnerne ikke får det de har krav på etter avtalen. Kunstnere blir presset til å godta mindre vederlag enn de egentlig har krav på, eller får mindre uten å være klar over det selv.
- Årlig mottar om lag 90 visningssteder/utstillingsarrangører med om lag 500 utstillinger statsstøtte, enten varig eller temporært. Da avtalen ble inngått i 1978 var det kun 15 institusjoner totalt. Det betyr at det nå er et vesentlig større mangfold på arrangørsiden, herunder arrangører som ikke har kontinuerlig drift og ikke har forutsetninger til å håndtere vederlaget selv.
- Det er gjennomgående mangelfull kunnskap om avtalen hos kunstnere og visningsstedene. Det er ytterst få institusjoner som overholder avtalen, selv ikke de store museene. Avtalen er ressurskrevende og vanskelig å etterleve for institusjonene.
- Det finnes intet overordnet organ som er ansvarlig for å samle informasjon eller kontrollere at avtalen blir etterfulgt. Ordningen er ikke transparent.
- Verksprisberegningen passer ikke til nye kunstnerpraksiser som ikke nødvendigvis er verksbasert eller mulig å prissette. Beregningen gir svært uheldige effekter i et likelønns-perspektiv (kjønn, alder, kunstform): Etablerte kunstnere får ofte et høyere vederlag enn yngre kunstnere, og mannlige kunstnere får ofte høyere vederlag enn kvinnelige. Ulike kunstformer har ulikt prisnivå, noe som påvirker vederlagene.
- Vederlag basert på verkspriser er vanskelig eller umulig å budsjettere siden antall verk og priser normalt ikke er avklart lang tid i forveien. Særlig gir dette en u håndterlig situasjon for utstillingsarrangørene som har mottatt statstilskudd til enkeltutstillinger og ikke er knyttet til institusjoner med varig drift.

NY OG MER EFFEKTIV MODELL

Hovedgrepet i modellen vi foreslår er at utstillingsvederlaget ikke lenger skal kanaliseres til kunstnerne via museene og visningsstedene, men gjennom en forvaltningsorganisasjon. Dette er nødvendig for å få til en effektiv og profesjonell håndtering av vederlagsordningen. Konkret foreslår vi BONO – Billedkunst Opphavsrett i Norge, som har lang erfaring med individuell fordeling av vederlag. Et slikt mellomledd er den beste garantien for at avtalen blir fulgt og at ordningen faktisk fungerer for alle parter.

Dette er for øvrig en modell som allerede er i bruk på andre områder, jf. vederlagsordningen for musikk brukt i gudstjenester der TONO distribuerer vederlag fra staten individuelt til rettighetshavere, og privatkopieringsordningen der Norwaco via sine medlemsorganisasjoner utbetaler individuell kompensasjon til opphaverne etter tildeling fra staten.

- For kunstnerne vil en kanalisering via en forvaltningsorganisasjon gi mye større trygghet enn i dag ved at kunstnerne kan være sikre på at de vil motta vederlaget de har krav på etter avtalen. Kunstnerne vil slippe å komme i et krysspress som i dag ofte ender med aksept av ugunstige spesialavtaler. Kunstnerne vil også få en instans de kan henvende seg til ved spørsmål.
- For utstillingsarrangørene vil kanalisering gjennom en forvaltningsorganisasjon løse budsjetteringsproblemet og medføre en stor lettelse. Det vil frigjøre tid og ressurser til å drive med det som er kjernevirksomheten, nemlig å formidle kunst til publikum. Dels vil arrangørene slippe arbeid med beregning og utbetaling av vederlaget, men viktigst er kanskje at de vil frigjøres fra den nå stigende bekymringen for å forvalte vederlaget feilaktig, med risiko for komme i en vanskelig situasjon ift. bevilgende myndigheter.

- Dette er også et helt nødvendig grep for at mindre arrangører med tidsavgrenset statsstøtte skal kunne håndtere vederlaget. Det er viktig å legge til rette for det mangfoldet av arrangører som har kommet til de siste årene.
- Slik vi ser det vil det også bli en bedre løsning for staten enn någjeldende ordning: Det vil gi transparens på alle måter. Staten forholder seg til én forutsigbar, samlet bevilgning.

RUND SUM FORDELING I PRAKSIS

Modellen baserer seg på at staten årlig betaler et på forhånd avtalt rund sum beløp til forvalterorganisasjonen. Beløpet skal fordeles og utbetales til samtlige vederlagsberettigede kunstnere som har deltatt på vederlagspliktig utstillinger i det inneværende året.

- Kunstneren vil rapportere fortløpende vederlagspliktig utstillingsaktivitet til forvaltningsorganisasjonen via en nettportal utviklet for dette formålet. Informasjonen som skal innrapporteres er enkel og bekreftes av utstillingsarrangøren.
- Beregningen av vederlaget kan baseres på en rekke faktorer som kan vektet ulikt. Verkspris skal ikke lenger være et grunnlag for beregning av vederlaget.
- Målet er en tariff som er tilstrekkelig finmasket for å treffe nyansert og være rimelig sett i forhold til hva kunstneren faktisk låner ut/viser publikum.

30.1.2019

Mette Hellenes sitt kunstneriske bidrag til NBKs kampanje #utstillingsavtalen.

M. Hellenes 2015